

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 12

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Харків
«Право»
2021

УДК 340(477)(031)

В27

Редакційна колегія 12-го тому:

В. І. Борисова (голова),
Л. В. Красицька (заступник голови)
Ю. Є. Ходико (відповідальний секретар)
Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська, В. А. Ватрас,
В. І. Труба, О. А. Явор

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016— .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 12 : Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2021. — 480 с. : іл.

ISBN 978-966-998-187-5

Видання є систематизованим зведенням знань про поняття, категорії, норми сімейного права, основні міжнародні правові акти у сфері сімейного права. Розглядаються теоретичні і практичні проблеми науки та практики застосування сімейного законодавства України.

Розраховано як на науковців, викладачів, студентів закладів вищої освіти, так і на суддів, адвокатів, прокурорів, інших фахівців у галузі права, а також на всіх тих, кого цікавить сімейне право.

УДК 340(477)(031)

ISBN 978-966-998-187-5 (т. 12)

ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2021

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2021

© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2021

© Видавництво «Право», 2021

Якщо один із подружжя визнаний у встановленому законом порядку безвісно відсутнім чи недієздатним, то держ. реєстрація розірвання шлюбу провадиться за заявою другого з подружжя про розірвання шлюбу (п. 18 гл. 3 розд. III Правил держ. реєстрації актів цив. стану). Документи, які необхідні для Р. ш. ОДРАЦСом за заявою одного з подружжя: а) заява про розірвання шлюбу, яка оформлюється на спеціальному бланку. Заява подається та заповнюється особисто тим з подружжя, хто ініціює розірвання шлюбу за місцем проживання подружжя або одного з них. ОДРАЦС не вправі відмовити в держ. реєстрації розірвання шлюбу, якщо один із подружжя звернувся із заявою про держ. реєстрацію розірвання шлюбу до ОДРАЦСу не за своїм місцем проживання, а за місцем проживання другого з подружжя. У цьому разі місце проживання другого з подружжя підтверджується його паспортом або паспортним документом з відміткою про його проживання чи відповідною довідкою, виданою компетентними органами, про що робиться відмітка в актовому записі про розірвання шлюбу в графі «Для відміток»; б) паспорт; в) свідоцтво про шлюб; в) копія рішення суду (витяг з рішення суду) про визнання другого подружжя безвісно відсутнім чи недієздатним; г) квитанція про сплату держ. мита.

Відповідно до ч. 3 ст. 106 СК України та ч. 2 ст. 107 СК України за наявності підстав, зазначених законом, шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спо-

ру. Майновий спір між подружжям може вирішуватися у суд. порядку. Шлюб припиняється у день реєстрації розірвання шлюбу (див. *Момент припинення шлюбу у разі його розірвання*). Документом, який засвідчує факт розірвання шлюбу ОДРАЦСом, є Свідоцтво про розірвання шлюбу.

О. М. Пономаренко.

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ СУДОМ – припинення шлюбу на підставі рішення суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, або за позовом одного з подружжя, або за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі.

Особливості Р. ш. с.: а) шлюб розривається за волею подружжя або одного з них; б) підставою розірвання шлюбу є рішення суду; в) розірвання шлюбу судом повинно бути зареєстроване ОДРАЦСом шляхом внесення відомостей до Держ. реєстру актів цив. стану громадян та проставлення відмітки в актовому запису про шлюб; г) шлюб, розірваний судом, припиняється у день набрання чинності рішенням суду про його розірвання; д) при розгляді справи суд повинен встановити, що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та (або) права їхніх дітей.

Розірвання шлюбу за рішенням суду відбувається: а) за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України); б) за позовом одного з подружжя (ч. 1 ст. 110 СК України); в) за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі (ч. 3 ст. 293 ЦПК України).

Р. ш. с. за спільною заявою подружжя, яке має дітей, здійснюється якщо: а) подружжя має спільних дітей; б) є взаємна згода подружжя на розірвання шлюбу, яка виражається у поданні до суду спільної заяви про розірвання шлюбу. В цій процедурі суд не має права допитувати про причини розлучення та застосовувати до подружжя заходи щодо примирення. Розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, здійснюється у порядку окремого провадження (ч. 3 ст. 293 ЦПК України), тому якщо в ході розгляду справи виникає спір про право, суд залишає справу без розгляду та роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на заг. підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України). Відповідно до ч. 3 ст. 109 СК України суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що: а) заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка. Суд. практика йде шляхом, що взаємна згода на розірвання шлюбу повинна мати місце не тільки на момент подання відповідної заяви, але й у момент розгляду справи. Якщо під час розгляду справи подружжя (або один з них) заявить про небажання розірвати шлюб, суд повинен відмовити у задоволенні заяви; б) після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та права їхніх дітей. Ця підстава підтверджується договором (договорами), які подаються до суду разом зі спільною заявою про розірвання шлюбу. В договорі між подружжям повинні бути вирішені питання: 1) з ким із подружжя будуть проживати діти; 2) яку участь у забезпеченні умов жит-

тя дітей братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; 3) про умови здійснення тим із батьків, хто буде проживати окремо, права на особисте виховання дитини; 4) про розмір аліментів (у суд. практиці склався усталений підхід, коли до спільної заяви подружжя, яке має дітей, про розірвання шлюбу вимагають додання аліментного договору між батьками дитини про утримання дитини. Проте серед правників існує й позиція, що тлумачення ч. 2 ст. 109 СК України надає підстави для висновку, що укладення аліментного договору між батьками дитини про утримання дитини й подання його до суду разом із заявою про розірвання шлюбу є правом подружжя, яке має дітей, й подало спільну заяву про розірвання шлюбу. Відповідно до ч. 2 ст. 109 СК України договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У ньому сторони передбачають способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину тим з них, хто проживатиме окремо від дитини. Сторони передбачають у договорі також порядок, умови та форми (грошова і (або) натуральна) надання утримання одним із батьків. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Подружжя мають право укласти окремі договори або змішаний договір. Змішаний договір має бути нотаріально посвідчений. Суд у рішенні про задоволення спільної заяви про розірвання шлюбу звичайно посилається на договори, які подані подружжям (окремі суди вказують дату укладання такого договору, прізвище нотаріуса, який посвідчив цей

договір та номер у реєстру, ін. обмежуються вказівкою лише на дату укладення такого договору). Відповідно до п. 8 постанови Пленуму ВС України від 21 груд. 2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» для захисту інтересів неповнолітніх дітей суд має перевірити зміст письмових договорів, які подружжя подає під час розгляду справи.

Подружжя має право надати до суду разом зі спільною заявою про розірвання шлюбу договори щодо здійснення їх прав та обов'язків, як подружжя (колишніх подружжя), наприклад, договір про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності; договір про надання утримання та ін. Такі договори будуть вважатися доказом того, що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права. Аналіз суд. практики свідчить, що суди обмежуються лише вказівкою на те, що права подружжя після розірвання шлюбу не будуть порушені, не вимагаючи доказів цього.

Документи, які необхідні для Р. ш. с. за спільною заявою подружжя, яке має дітей: а) спільна заява про розірвання шлюбу. В заяві необхідно вказати яким прізвищем після розірвання шлюбу хоче іменуватися той подружжя, який змінив своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу; б) свідоцтво про шлюб; в) копія свідоцтва про народження дитини; г) копії паспортів подружжя; д) договори щодо місця проживання дитини та здійснення батьківських прав та обов'язків тим із батьків, який про-

живає окремо від дитини; е) квитанція про сплату суд. збору. Відповідно до ч. 4 ст. 109 СК України суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви. До закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу.

Відповідно до ч. 1 ст. 110 СК України позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений одним із подружжя. Опікун та прокурор мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу, якщо цього вимагають інтереси того з подружжя, хто визнаний недієздатним. Відповідно до ч. 2 ст. 28 ЦПК України позови про розірвання шлюбу можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи з ін. поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. За домовленістю подружжя справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них.

Позов про розірвання шлюбу пред'являється в таких випадках: а) подружжя не має спільних дітей, але дружина та чоловік не дійшли згоди щодо розірвання шлюбу; б) подружжя має спільних дітей, за умов, що не дійшли згоди щодо розірвання шлюбу, та (або) здійснення прав та виконання обов'язків після розірвання шлюбу; в) один з подружжя визнаний недієздатним, за умови, що ін. не подає заяву до ОДРАЦСу щодо розірвання шлюбу. Якщо цього вимагають інтереси того з подружжя, хто визнаний недієздатним, позов щодо

розірвання шлюбу подає опікун. У ч. 2 ст. 110 СК України визначені обмеження права на подання позову про розірвання шлюбу. Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини. Вказане обмеження стосується як чоловіка, так і дружини, включаючи випадки, коли дитина народилася мертвою або померла до досягнення нею одного року. Встановивши зазначені обставини, суддя відмовляє у відкритті провадження у справі за заявою про розірвання шлюбу, а якщо воно було відкрите – припиняє провадження у справі. Ухвали такого роду не є перепороною для повторного звернення до суду з тих самих підстав у зв'язку зі зміною обставин, згаданих у вказаній нормі.

Обмеження права на пред'явлення позову не застосовується, якщо: а) один з подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки крим. правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини; б) батьківство зачатої дитини визнане іншою особою; в) батьківство щодо дитини, яка не досягла одного року, визнане ін. особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено з актового запису про народження дитини.

Документи, які необхідні для розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя: а) позовна заява про розірвання шлюбу. Відповідно до ст. 175 ЦПК України позовна заява подається в письмовій формі та повинна містити: найменування суду, до якого подається заява; ім'я позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представни-

ком, їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі; зміст позовних вимог; виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують кожную обставину, наявність підстав для звільнення від доказування; перелік документів, що додаються до заяви. Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її подання; б) документ, що підтверджує сплату суд. збору; в) якщо позовна заява подається представником позивача, до позовної заяви додається довіреність чи ін. документ, що підтверджує його повноваження; г) свідоцтво про шлюб; г) копія паспорта позивача; д) копія свідоцтва про народження дитини; е) ін. документи, які підтверджують позовні вимоги.

Відповідно до ч. 2 ст. 112 СК України суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення. Пленум ВС України у своїй постанові від 21 груд. 2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» рекомендував судам уникати формалізму при вирішенні позовів про розірвання шлюбу, повно та всебічно з'ясовувати фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, враховувати наявність малолітньої дитини, дитини з інвалід-

ністю та ін. обставини життя подружжя, забезпечувати участь у суд. засіданні, як правило, обох сторін, вживати заходів до примирення подружжя. Причини розірвання шлюбу, за бажанням сторін, вказуються у позовній заяві. Суд. практика свідчить, що найбільш поширеними причинами розірвання шлюбу є фактичне припинення сімейних відносин, зловживання відповідачем алкогольними, наркотичними, токсичними та ін. речовинами, різні характери та погляди на сімейне життя у подружжя, втрата взаєморозуміння та відчуття любові й поваги один до одного, зрада одним із подружжя та ін.

Суд має право вживати заходів щодо примирення подружжя за своєю ініціативою, якщо вважає, що збереження сім'ї ще можливе. Суд застосовує заходи щодо примирення подружжя у формі відкладення розгляду справи слуханням та надання сторонам строку на примирення. Пленум ВС України рекомендує судам використовувати надану законом можливість відкласти розгляд справи для примирення подружжя, особливо за наявності неповнолітніх дітей (абз. 2 п. 10 постанови Пленуму ВС України від 21 груд. 2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя»). Відповідно до ч. 7 ст. 240 ЦПК України у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати 6 місяців. При визначенні строку на примирення суд заслуховує думку сторін та враховує конкретні об-

ставини справи. Якщо після закінчення призначеного судом строку примирення подружжя не відбулося і хоча б один з них наполягає на припиненні шлюбу, суд вирішує справу по суті. Суд не має права відмовити в розірванні шлюбу, якщо на цьому наполягає позивач. Рішення суду у справі про розірвання шлюбу повинно відповідати вимогам ст. 265 ЦПК України. У ньому, зокрема, має бути зазначено дату й місце реєстрації шлюбу, час та причини фактичного його припинення, мотиви, з яких суд визнав збереження сім'ї можливим чи неможливим, обґрунтовані висновки з приводу ін. заявлених вимог. У резолютивній частині рішення слід навести відомості, необхідні для реєстрації розірвання шлюбу в ОДРАЦСі. У разі розірвання шлюбу судом шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу (див. *Момент припинення шлюбу у разі його розірвання*).

Літ.: Жилинкова І. В. Расторжение брака. Х., 2006.

О. М. Пономаренко.

РОЗМІР АЛІМЕНТІВ НА ПОВНОЛІТНІХ ДОЧКУ, СИНА – визначений судом або договором розмір грошових коштів, що підлягає сплаті на утримання повнолітніх непрацевдатних дітей чи повнолітніх дочки, сина, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матер. допомоги.

Відповідно до ч. 1 ст. 200 СК України суд визначає Р. а. на п. д., с. у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) платника аліментів з урахуванням обставин, зазначених у ст. 182 СК України. Тобто беруться

Довідкове видання

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 12

СІМЕЙНЕ ПРАВО

12-й том уміщує 251 статті, 3 ілюстрації

Редактори: *О. М. Нещеретна, С. А. Пашинська*

Коректори: *М. М. Поточняк, Т. М. Тростінська*

Технічні редактори: *А. Т. Гринченко, О. А. Федосєєва*

Підписано до друку з оригінал-макета 30.04.2021
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 38,7. Обл.-вид. арк. 34,4. Тираж 500 прим.
Вид. № 2733.

Видавництво «Право»

Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна

Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»

Тел. (057) 717-28-80